

Ketten egy páston címmel indít kéthavonta jelentkező rovatot **Boka László** egyetemi docens, az MTA BTK Irodalomtudományi intézet tudományos főmunkatársa. Irodalmi évfordulók, díjak, kortárs művészeti események kapcsán egyazon tematikáról két (azonos vagy eltérő) véleményt olvashatnak. Idén a felkért társgondolkodó, „társ-

vívó” **Demény Péter** Déry Tibor-díjas író, a *Látó* szerkesztője. A rovat célja, hogy az irodalom- és kultúrtörténeti tudnivalókon túl rálátást biztosítson az egyes irodalmi életutak mögötti izgalmas történetekre és összefüggésekre, vagy figyelmeztessen elfeledett, háttérbe szorult aspektusokra.

Boka László

Charles Baudelaire kétszáz évéről

„Le rire énorme de la mer” – nyelvi bűvölet, formakultusz és közvetítés

Egyedülálló és tudatos költő, aki úgy volt polgárpukkasztó és lázadó, hogy közben zseniálisan szigorú formaművész is, egyszerre pedáns dandy s a kárhozat züllött dalolója, sikeres önkanonizátor, egyúttal az első dekadens. Magányos óriás, akit kora és környezete nem, majd csak követői

dékel s az irodalomelméleti interpretációs iskolák sem kerülhették ki művészetét. Versei mondanivalója, nyelve zeneisége és kéjes szenvedélye az utókor fülében visszhangoztak, búgtak tovább igazi borzongással, sajátos atmoszférával, megváltoztatva végképp mindazt, amit Európában századokon át költészeti ideálnak vagy idillnek neveztek. *Úgy ráadásul, hogy Baudelaire* a klasszikusan tökéletes formai kereteket nem robbantotta szét. Hatása „korszakos”, mondhatnánk, ha nem csépeleték volna már el oly bántóan e szót. Baudelaire lépett túl ugyanis elsőként a reális józanság szűk korlátain, szakítva saját kora konvencióival s a költészeti korízlással. Nem egyszerűen másként írt, másként látott, mint elődei és kortársai, hanem teljességgel mást is hirdetett – s ami fontosabb, másként is élt.

54 Ketten egy páston

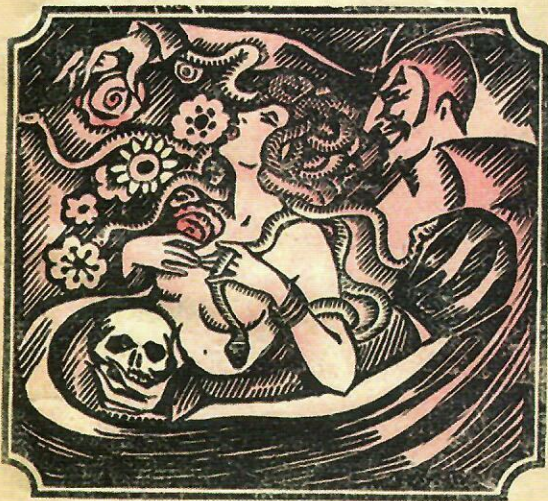
BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

értékelnek s tekintenek mesterüknek, de akinek alighanem a 19. század legfontosabb verseskötetét köszönhetjük: egy 1857-ben kiadott könyvet, mely az anekdotizmus, a didaxis, a felszíni lírizálás és a gyakori moralizálás korszakai után valami egészen mást akart, mást hirdetett. A *Les Fleurs du Mal* (a Romlás, a Rossz vagy egyenesen a Gonosz virágai) látszólag már címében is a bűnös szenvedélyek dicséretét ígerte, de ennél jóval többet adott. „Csodálatosan gazdag, szép és igaz könyv, bátor, eredeti, pontos, izzóan értelmi és érzéki, idealisztikus és öncélú” – írta róla egyik kései fordítója, Szabó Lőrinc, hozzátéve, hogy szerzője fellépése a francia lírát egy Baudelaire előtti és egy Baudelaire utáni költészetre osztotta. Talán nem csak a franciát, tegyük hozzá, a világirodalmat is, hiszen a teljes európai költészetre tett felszabadító hatása óriási volt, de a 20. századi fordítónemze-

Kisgyermekként maradt félárva, édesanyja újra férjhez ment, amit ő nem tudott megbocsájtani, nevelőapjával pedig mindvégig rossz maradt a viszonya. Nagykorúságát elérve bő két év alatt javarészt elköltötte a vagyont, amit *örökölt*. Igazi nagypolgárként *lépett színre*, aki korán megcsömörlött unalmasnak ítélt társadalma konvencióitól, álszent és szemellenzős környezetétől. Erőteljes pesszimizmusa viszont már nem a romantika valamiféle kirakatba állított világfájdalma volt, hanem egy mélyen gyökerező, a lét legmélyebb titkait keresni hivatott egyén belső keserűségéből fakadt. Célja kezdetben csak a polgári lét langymelegéből való elmozdulás volt, mely később egy mindent átható életérzés, a teljesség átélhetőségének, akár mesterséges szerekekkel, szexualitással vagy egyéb módon történő megtapasztalásának a vágyával egészült ki, de ennél is fontosabb,

CHARLES BAUDELAIRE

Les
FLEURS du MAL

Préface de: Henry FRICHET

Illustrations de: L. CARTAULT

FRANCE-ÉDITION

7. Cité Adrienne – Paris – 201

hogyan Baudelaire tisztában volt vele, hogy ez az út, a Léthé átlépése egyirányú utca, ahonnan nincs visszafordulás. A költészeti cél ettől kezdve pedig a sajátjához hasonlóan elhibázottnak mondott életek természetességének a felmagasztalása, maga a művészi öncélúság lesz. A fiatal férfit, életvitele miatt 23 esztendősen gondnokság alá helyezték, későbbi élete javarészt hitelezői elleni harcokkal, anyagi gondokkal küzdve telt. Ezek a gondok viszont „nem a nyomorgó bohém, hanem az elkényeztetett, a tékozló fiú gondolatai” voltak, írta róla találóan Szerb Antal. Csakhogy a tékozló fiú esetével ellentétben Baudelaire-nél nincs megbánás, sem jóra törekvő fogadalom. Bűntudat persze van, minden formában és mennyiségben, de hiányzik maga a valós megjavulás szándéka. A bűntudat ott parázslék legbelül, energiái óhatatlanul ki-kitörnek, s termékenyítő erővel bírnak. Ugyanígy válik ihlető tényezővé a belső vívódás és az esetek többségében az önsors-rontást felülíró kuriozitás, a megtapasztalás elemi vágya. Akárcsak később véréja s a fájdalmak enyhítésére is szedett hasis és ópium, a „Mesterséges Paradicsomok” fokozatosan a természetessel szemben egy másfajta, egy modern, magasabbren-

dűnek hitt életet vagy legalább annak foszlányait ígérik. De itt mégsem csak a vállalt „züllés” kvintesszenciájáról van szó, hanem nagyon is az emberi létezés minden (így negatív) oldalainak ihlető kipróbálásáról, felfedezéséről, a lét misztikus szegmenseinek a megszállottságig terjedő megélelésvágyáról. Művészetében így saját kora erkölcsi-sége és konvenciói, művészeteszménye, s katolicizmusa is önmaga ellen fordul. Baudelaire életérzése antirealisztikus és még inkább antiromantikus, irodalomeszménye eredetien új, individuális és önmagába forduló, erkölcsisége negatív. És mégis, ez a negatív erkölcsiség még mindig erkölcsiség – hiszen Baudelaire dacol vele, s míg ezt teszi, valahol még hisz benne, viszonyítási pontnak tartja, csak saját magát érzi kevésnek, gyöngének más utakhoz. Fokozatosan mond le a szakralitásról, de odáig nem jut el, hogy mindent relatívnak tartson. Az értékválságot, saját, egyéni válságait éneklő elsődlegesen. A szerelemben szakít a biedermeier erkölcsösseggel, de a mából tekintve még mindig erősebben kötődik tárgyához, mint majd a rákövetkező évszázadok erkölcsi közönye. Lázadása ezért mondható átmenetnek, amit Szerb is, Babits is finoman kiemelt, hangsúlyozva, hogy ő az első dekadens, aki az érzékek, a szagok, a romlás költészeti tartalmait is megvilágítja: az idilli helyett a csúf felfedezője, aki vállaltan megváltoztatja a szerelemtant, de nem törli el azt, nem relativizálja, ha bomló testek ölekezéseiként is tekint csupán rá. Mindez, akárcsak a víziókban, az álomszerű, eksztázisban vagy éppen gyötrelmekben megtapasztalt létpillanatok a korban radikális újdonságnak, megbotránkoztatónak hatottak. Olyan ítéletekben öltve testet, mely minden

**Az a poétikai nyelvteremtés,
amit Baudelaire elért,
alighanem a legtöbb, amit
egy új korszakot előkészítő
költő valaha is remélhetett.**

szentség ellen démonikus zendülést látott, s nem látta az önmagával és a polgári társadalommal meghasonlott ember vergődését. Miközben a *Fleurs du Mal* szerzője – ahogyan ő maga írja – „Csak egyet akart: föltárni, mi lehet / a bús titok, amely úgy gyöttri szívemet.”

Az 1857-es kötet amolyan első s utolsó is egyben. Az ikonikus, 100 verset tartalmazó válogatást Baudelaire később kiegészíti, az két

újabb, bővített kiadást ér meg, de hasonló jelentőségű verseskötete nincs. Egyes verseit erkölcsi anarchizmusa miatt betiltják, akárcsak a vele egyidős Flaubert *Bovarynéj*át. A két, most 200 éve született szerzőt egy évben fogják perbe. Meglehet e nonkonform szerep által is Baudelaire a fiatal költők és irodalmárok művészi példaadója lesz már az 1860-as évektől, versei atmoszférája, tökéletes ritmikája és formaművészete okán pedig halálát követően világhírű. Iskolát teremt, akaratlanul is. Verlaine, Rimbaud és Mallarmé szemében már életvitele miatt is igazi *monstre sacré*. Ráadásul a nála 12 évvel idősebb Poe-t is Baudelaire tolmácsolta a franciáknak, akit művészi rokonának, sőt, saját gondolatai ismeretlen megfogalmazójának mondott. De míg Poe-t a misztikum és a tudattalan sötét rétegei egyszerűen meg is rémítették, Baudelaire kéjjel merült el a vágyaknak és az emberi természetnek a magával rántó birodalmában. Mindezt erős egotizmussal és egyfajta kirekesztettség erőteljes szereptudatával. Baudelaire ugyanis személyiségét is megstilizálta, éppúgy, mint minuciózus precizitással megformált szonettjeit. Szerb írja, hogy „egy költő alkotása nemcsak verseiből áll, hanem személyiségéből is”. E kulcsmondat igazi modernségét, nagyfokú tudatosságát is megvilágítja. Karakterét nem kevesebb gonddal dolgozta

56

ki ugyanis, mint verseit. Petőfi, aki a magyar líra felől valójában kortársa lenne, fényévekre van irodalomestményétől, világképétől, ideáitól. Igazából rokona, híve, követője Ady és a nyugatosok lesznek. Csakhogy addig fél évszázad telik el. Petőfivel egyvalamiben mégis közösek. A költő-szerep megalkotottságának fontosságát, az önimázs-építést mindketten elengedhetetlennek ítélték. A Petőfiért szintén rajongó Ady ezt is felismeri benne. Meg azt, hogy Baudelaire az első, aki tudatos kötetkompozíciót alkalmazott. A tematikus ciklusokba rendezett, előhanggal ellátott versek narratív többletjelentésének ő a felismerője, ősforrása. A hazai modernnek ezt is tőle lesik majd el. Ady nem véletlenül az első közt fordítja, 1906-os *Új versek* című kötete végén pár Baudelaire-fordítást közölt, igaz, évekkal később beismerte, micsoda nehéz feladatot vállalt, hisz egyetlen „fölségesen merész költői képét” három napba teltet, „mire magyarul visszaadtam valahogyan”. Baudelaire nehezen és keveset írt, de a tökéletességre törekedett. Ihlető – a századelőn itthon még mindig merésznek, bizarrnak, megbotránkoztatónak tűnő – témáin túl formai perfekcionizmusa viszont már csak keveseknek lett követendő, talán tökéletességük okán követhető példa. A „gall” individualizmusa, eredetisége vonzó, „forma-nyűge” (ez is Ady remek szójátéka)

viszont egyenesen teher. Megbirkózni *A Romlás virágai* teljes fordításával talán ezért is egy triász fog: Babits, Tóth Árpád és Szabó Lőrinc csak 1923-ban adja közre a teljes magyarást.

1917-ben, meglehetősen nehéz, háborús időkben a *Les Fleurs du Mal* első megjelenésének kerek évfordulóján, szerzőjük halálának félévszázadán György Oszkár adott e versekből ízelítőt. Kosztolányi ekkor írta le híres sorait: „Fordítani nem lehet, csak átültetni, újraköltöni”. Ady ugyanekkor nagy elődjét fizikuma, váteszi alkata szerint is megidézte a rá jellemző módon: „feje talán olyan, mintha egy előkelő múmia, a Szép Ernő, csekélységem és a Somlay Artúr fejeiből volna összetákolva”. Ennél fontosabb, hogy az egyszerre elátkozott, züllött költő szerepén, maszkjain és a lírai én hipertrófiáján túl Ady önmagára vetítve, a megélni kívánt extázisok híveként is tudta, hogy az eredetiségnek, az ihletnek mindig komoly ára van. Még első párizsi útja után, 1905 nyarán tanácsként írta a fiatal Juhász Gyulának: „Ott fent a nagy intellektus bérécn vágja magát a földre bátran. Ne rösteljen csecsemő lenni. Rugjon, ordítson, reszkessen, kísérteteket lásson, gügyögjön, bocsássa, ejtse vissza magát a mi gyermekkorunkba, mely olyan

ideges, beteg volt, mint a felnőttiségünk, [...] Ebből lesz aztán a vers. Óh, nekem is ritkán sikerül. [...] Pedig vívódó, nagy intellektussal porban fetregő gyermek-lélekállapotba hulló talentum: ez az igazi lírikus.” – ezt a porban fetregő lélekállapotot látta meg Ady Baudelaire-ben.

Ha korábban a Léthét s a visszafordulás lehetetlenségét említettem, akkor Baudelaire rövid alkotói pályáján még valamit ki kell emelnünk. Baudelaire negyvenes évei derekán távozott a földi létből. Utolsó, önsorsrontó évtizedében leginkább közvetítőnek mondható két világ között, akárcsak kiismerhetetlen macskái, melyeket a *Les Chats* fantasztikus soraiban

örökített meg. A „forró szerelmesek és zordon tudósok” kedvelt lényei önmaga kivetítései, jellemzése is: szép, gögös, kényes, lusta, öntörvényű és excentrikus, aki az élet élvezeteit és a vad, túlvilági vágyakat egyszerre testesíti meg, aki a megfogalmazhatatlannak vagy a kimondani nem mertnek sajátos szavakat talál. Érzéki varázsossága, kifejezőkészsége, „a szó alkímiája” miatt sokan úgy is gondolták, nem szabadna csak eredetiben, franciául olvasni. Meglehet. Hogy »a tenger roppant nevetését« mindenki önmagának fordítsa le. Az a poétikai nyelvteremtés mindenestre, amit Baudelaire elért, alighanem a legtöbb, amit egy új korszakot előkészítő költő valaha is remélhetett.

Demény Péter Vajon min forgolódunk?

„Ő az a költő, akiben megerjedt és csípős szesszé vált a polgári lét biedermeieres édessége” – írja Szerb Antal. De még inkább az a költő, aki a tökéletesség áhívatában írta le a tökéletlenséget. Versei mindig a végletekig csiszoltak – gondolom, a korban annál nagyobb erővel ütöttek. „Társaságban, nyilvános helyen, ismeretlen emberek közt váratlanul és udvarias, dandys faarccal olyan kijelentéseket tett, hogy minden polgár hajszála az égnek állt, azután elégedetten távozott.” Ezt is Szerb írja.

Apját korán elveszítette, gyámapiját gyűlölte. Mindig nehéz annak, aki úgy érzi, a szülei nem szeretik. Ennek egyetlen oka lehet: hogy őt nem is érdemes szeretni. Így olyan életet alakít ki magának, hogy nehogy valamiképpen szeretni lehessen. Dorbézol, költekezik, könnyű nőkkel hentereg: a büntudatot mindig táplálja, és közben agyongyötri magát. Eredményesen teszi, hiszen fiatalon meghal. Addig azonban, amíg él, jelét adja nemcsak tehetségének, hanem neveltetésének is, melyet szintén azok végeztek, akiket gyűlölt: azok formálták, így hát magát is gyűlöli. Ez benne a legmaibb vonás.

Addig azonban, amíg él, jelét adja nemcsak tehetségének, hanem neveltetésének is, melyet szintén azok végeztek, akiket gyűlölt: azok formálták, így hát magát is gyűlöli. Ez benne a legmaibb vonás. Ilyen szempontból valahogy mellélövésnek érzem Szilágyi Domokos sorait a különben nagyszerű Arany János-esszéből: „Nagy művész volt Baudelaire,

és nagy művész volt Dosztojevszkij, de amíg Baudelaire kedvére henteregetett a Pimodanban,

Ketten egy páston

DEMÉNY PÉTER költő, író, szerkesztő, a *Látó* szépirodalmi folyóirat esszészerkesztője, 1972-ben született Kolozsváron, jelenleg Marosvásárhelyen él.

Dosztojevszkij kötéllel a nyakában várta a szégyenletes komédia befejezését.” Tönkretenni magunkat sohasem könnyű, akkor sem, ha az eszközök magas szintűek. A lélek nem lesz légiesebb attól, hogy az embert pihepaplanon éri el az okádás, és belemerülni a közönségességbe ugyanolyan pokolraszállás, mint akármelyik másik. Hogy mondjuk Ginsberg másféle bugyrokot ismert, mint Boér Géza, attól még ugyanúgy a Sátán lakában bolyongott.

Az ellentmondások egész életére jellemzők. Borzalmas élet és a legnagyobb képzőművészeti kritikák. Elvagyódás Franciaországból, ahol büntetőjogi eset lett a verseiből, és gúnyolódás Belgiummal. Rettenetes annak a sorsa, aki sehol nem érzi otthon magát.

Nem véletlenül lett Poe fordítója és népszerűsítője, hiszen Poe hirdette a ráció uralmát az